

МАРКЕТИНГ І РИНКОВІ ВІДНОСИНИ

УДК 332.14

Благуи І.С.,
д.е.н., професор, декан економічного факультету
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
 Боднарук І.Л.,
аспірант кафедри економічної кібернетики,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
стажист-викладач кафедри «Землепорядкування та кадастру»
Івано-Франківського національного університету нафти і газу

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕЙТИНГОВОГО УПРАВЛІННЯ В РЕГІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ

Blahun I.S.,
dr.sc.(econ.), professor, dean of economics faculty
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
 Bodnaruk I.L.,
graduate student of the department of economic cybernetics
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
probationer-lecturer of department "Land Management and Cadastre"
Ivano-Frankivsk National University of Oil and Gas

THE THEORETICAL BASIS OF RATING OF MANAGEMENT IN REGIONAL ECONOMIC SYSTEMS

Постановка проблеми. Ефективність функціонування економіки України значною мірою залежить від рівня соціально-економічного розвитку та управління її регіонами, які на сьогодні відзначаються територіальною, функціональною та галузевою диференціацією. Саме з цих причин виникає гостра необхідність у рейтинговому управлінні регіональними економічними системами, що є достатньо значною і покликана відіграти важливу роль в забезпеченні підвищення ефективності їх розвитку та функціонуванню, як окремо так і на рівні країни. Основою для розвитку рейтингового управління повинна бути науково-обґрунтована концепція, яка, з одного боку, базується на теоретичних підходах до визначення суті рейтингового управління, а з іншого враховує особливості функціонування регіональної економічної системи. В зв'язку з тим, що регіон описується одночасно великою кількістю різноманітних показників, в аналізі розвитку та управлінні регіональними економічними системами, значного поширення набули процедури рейтингової системи оцінювання, на підставі якої можна обчислювати рейтинг, як узагальнена оцінка стану регіону, що слугує базою для прийняття ефективних управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання рейтингового управління, методології та практики рейтингів в економіці й управлінні розглянуті у працях таких вітчизняних економістів, як: В.А. Батковський, А.П. Белий, О.І. Богатов, В.В. Вітлінський, Ю.Г. Лисенко, А.А. Мадих, В.Л. Петренко, В.Г. Скобелев, В. Тимохіна, П. Горський, А.М. Карминський, А.А. Пересецький, А.Е. Петров. Тематиці рейтингового управління присвячені також дослідження таких зарубіжних вчених, як: Ван Д. Девентер, Л.В. Дуканіч, А.М. Месер, Ч.С. Тапієро, А.С. Тимченко, О.М. Шнек. Зокрема, питанням використання рейтингів систем як сучасного інструменту вивчення і аналізу різних систем присвячені роботи Н. Внукової, А. Єріної, С. Ващаєва та інших. Однак існуючої науково-методичної бази недостатньо через відсутність єдиних теоретико-методологічних підходів до визначення сутності та змісту соціально-економічного потенціалу регіону, а також ефективних практичних механізмів щодо його використання.

Аспектами рейтингового управління для конкретної економічної системи є: внутрішнє та

зовнішнє рейтингове управління, причому у першому випадку об'єктом є сама економічна система та її конкуренти, а метою є зміна іміджу системи у зовнішньому середовищі. Дослідження стану розвитку регіонів за окремими ознаками та відповідне їх рейтингування є надзвичайно поширеними як в науковій літературі, так і в практиці регіонального управління.

Для ефективного управління регіональними економічними системами особливе значення мають оцінювання відповідності всієї сукупності умов, факторів, механізмів і тенденцій функціонування регіону певним принципам і пріоритетам. Науковий інтерес викликає пошук та аналіз різних підходів щодо виміру та оцінки ефективності управління регіональними економічними системами відповідно до вимог сучасного стану економіки України. Проблема розвитку рейтингового оцінювання полягає у недостатній відкритості інформації та труднощах, пов'язаних з вибором критеріїв та показників, які не завжди погоджені між собою, але є вирішальними у процесі прийняття управлінських рішень. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою досліджень є аналіз й обґрунтування теоретичних та методологічних основ щодо визначення сутності рейтингу, рейтингового управління та оцінки, що дозволить сформулювати основні положення концепції рейтингового управління регіональними економічними системами в регіоні, а також розробка ефективних практичних механізмів щодо його використання, які забезпечують ефективність прийняття управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. В процесі вивчення проблеми здійснено детальне опрацювання та критичний аналіз наукових досліджень вчених-економістів [1; 4; 5; 8; 9; 11; 12] щодо обґрунтування економічної сутності категорії «рейтинг» свідчить про наявність значної кількості різноманітних точок зору та відсутність ключового однотайного підходу до трактування змістовного наповнення поняття «рейтинг».

На основі узагальнення результатів дослідження встановлено, що вітчизняні та зарубіжні науковці використовують 10 категорій для визначення сутності поняття «рейтинг»: оцінка, характеристика, система, показник, метод, встановлення, процес, розподілення, інструмент, прогноз. Таке різноманіття нерівнозначних термінів свідчить про те, що вчені не дійшли єдиного висновку щодо визначення сутності рейтингів. Також слід брати до уваги те, що поняття «рейтинг» набуває іншого значення в залежності від того, з якою метою рейтинг використовується [2, с. 7].

Встановлено, що рейтинг – це узагальнююча інтегральна оцінка. Яка вказує на позицію к-тої одиниці (регіону, району) на певній шкалі. Рейтингові оцінки, як інструмент систематизації, стосовно регіону, характеризують стан і перспективи розвитку того чи іншого напрямку економічної діяльності.

Таким чином, проведений аналіз дефініцій дозволяє визначити рейтинг як комплексну порівняльну оцінку функціонування економічної системи із визначенням відповідної шкали оцінювання та з метою прийняття управлінських рішень, що базується на даних фінансової звітності та експертних оцінках. Таке уточнення, по-перше, характеризує рейтинг і як метод управління, і як його мету, по-друге, відображає всеохоплюючий характер даного виду оцінки.

В процесі рейтингування здійснюється рейтингова оцінка з присвоєнням певному суб'єкту рівня рейтингу, при цьому рейтингом є значення певної відносної оцінки, що діє у визначений момент чи протягом певного періоду часу, яку суб'єкт рейтингування в результаті реалізації процесу рейтингування присвоює досліджуваному об'єкту та вважає найоптимальнішим для його позиціонування за обраним критерієм чи набором критеріїв серед інших схожих за основними параметрами суб'єктів господарювання [8, с. 323].

Рейтингове управління – це «метод управління, який ґрунтується на рейтинговій оцінці у процесі аналізу, контролю, обліку, прогнозування та регулювання діяльності економічних систем», який є укрупненим результатом багатофакторного економічного аналізу.

Важливою особливістю рейтингового управління виступає те, що рейтингова оцінка є і інструментом, і метою управління [6]. При цьому необхідно враховувати дві особливості рейтингу:

– рейтинг виконує завдання такої функції управління як аналіз, причому в його чистому вигляді, тобто «аналіз високого рівня»;

– у основі побудови рейтингу встановлений принцип відповідності діяльності підприємство низці критеріїв, тобто рейтинг є результатом процесу аналізу багатофакторної економічної системи.

Особливостями рейтингового оцінювання є те, що, по-перше, рейтинг є втіленням такої функції управління, як аналіз у його чистому вигляді, і, по-друге, результатом багатофакторного аналізу економічної системи, адже в основу обчислення покладається принцип відповідності функціонування економічної системи низці критеріїв.

Діапазон використання рейтингового підходу в управлінні економічними системами досить широкий: від окремого підприємства, комерційного банку до фінансової системи держави [10]. Причому, характерною особливістю процесу рейтингового управління є те, що рейтингова оцінка виступає одночасно як інструментом, так і ціллю управління.

Для оцінки діяльності різних складних економічних систем серед однорідних груп схожих об'єктів виокремлюються адекватні критерії якісної та кількісної оцінки об'єкта дослідження, що фіксують

визначальні характеристики та зв'язки між різними складовими, які забезпечують складній економічній системі виконання основних властивих їй функцій і досягнення основної мети її функціонування. Адекватність рейтингової оцінки реальному стану економічної системи забезпечується врахуванням при розробці моделі для обчислення рейтингу характеристик основних взаємозалежностей, їх вагомості та підпорядкування критеріїв.

На основі проведеного дослідження сутнісних характеристик дефініцій «рейтинг» та «рейтингове управління» доцільно сформулювати опис основних положень концепції рейтингового управління регіональними економічними системами:

Положення 1. Про формування базових визначень. Під рейтингом розуміється оцінка стану соціально-економічних процесів за фіксованою шкалою, а рейтингове управління розглядається як процес розробки рейтингових оцінок при реалізації функцій управління, що забезпечують підвищення ефективності прийняття управлінських рішень. У системі рейтингового управління регіональними економічними системами доцільно виділяти зовнішній і внутрішній контури управління.

Положення 2. Система показників рейтингового управління. При формуванні системи показників оцінки стану об'єкту рейтингового управління повинні враховуватись наступні вимоги: система показників повинна відображати специфіку стану об'єкту управління; склад системи показників може змінюватись в динаміці.

Положення 3. Процес ухвалення рішення в системі рейтингового управління. Рейтингове управління включає два основні етапи:

- вироблення і прийняття управлінського рішення;
- організація виконання прийнятого рішення.

У свою чергу етап прийняття рішення включає: постановку завдання ухвалення рішення на основі рейтингу, формування множини рішень рейтингового управління та вибір рішення, а етап організації виконання прийнятого рішення включає: вибір і підготовку виконавців, доведення рішення до виконавців та коригування діяльності виконавців. Реалізація кожного з етапу забезпечується комплексом моделей на основі загального інформаційного, математичного і програмного забезпечення.

Положення 4. Комплексний характер формування управлінських рішень. Система рейтингового управління розглядається як комплексна управляюча система, яка забезпечує на основі рейтингів розробку взаємозв'язаних управлінських рішень, кожне з яких вносить свій внесок в загальну результативність регіональними економічними системами.

Положення 5. Багатоваріантність підходів до розробки управлінських рішень. За наявності альтернативних управлінських рішень їх вибір для реалізації повинен бути побудований на основі системи критеріїв, які встановлюються економічною системою залежно від даних видів управління (стратегічне, тактичне, оперативне) і розв'язку функціональних задач.

Розглянуті вище положення концепції були використані при формуванні механізму рейтингового управління регіональними економічними системами. Останні розглядаються як гнучка, інтегрована система, що охоплює прийоми, способи, методи, методики, алгоритми і моделі, які забезпечують ефективність прийняття управлінських рішень.

Основними елементами механізму рейтингового управління регіональними економічними системами є:

- опис об'єкту рейтингування ;
- формування рейтингу об'єкту;
- ухвалення рішень по об'єкту рейтингування.

Кожний з блоків механізму включає низку модулів, для реалізації яких використовуються різні засоби опису, методи і моделі. Схема взаємозв'язку блоків і модулів механізму рейтингового управління приведена на рис. 1.

Перший блок - опис об'єкту рейтингування. З позиції системного підходу механізм рейтингового управління охоплює всі сфери функціонування регіональної економічної системи, що зумовлює вибір об'єкту рейтингування, а також формування первинного або потенційно можливого списку показників, які повинні відповідати цілям і завданням рейтингування.

Отже, що сформулювати масив показників об'єкта рейтингування, потрібно провести низку статистичних процедур, зокрема, виключити з первинного списку показників ті, які мають незначний вплив на вирішення приведених вище завдань рейтингування А для об'єктивної оцінки сформованої системи показників може бути використаний апріорний аналіз, заснований на аналізі поглядів експертів на об'єкт рейтингування, що обробляються за допомогою методів рангової кореляції.

В тих випадках, коли список показників об'єкта рейтингування є досить значним здійснюється скорочення простору ознак. Така задача достатньо успішно розв'язується за допомогою методів багатовимірної аналізу, зокрема, методу репрезентанта груп і аналізу чинника. В результаті роботи всіх попередніх модулів першого блоку механізму здійснюється формування кінцевого списку показників об'єктів рейтингування.

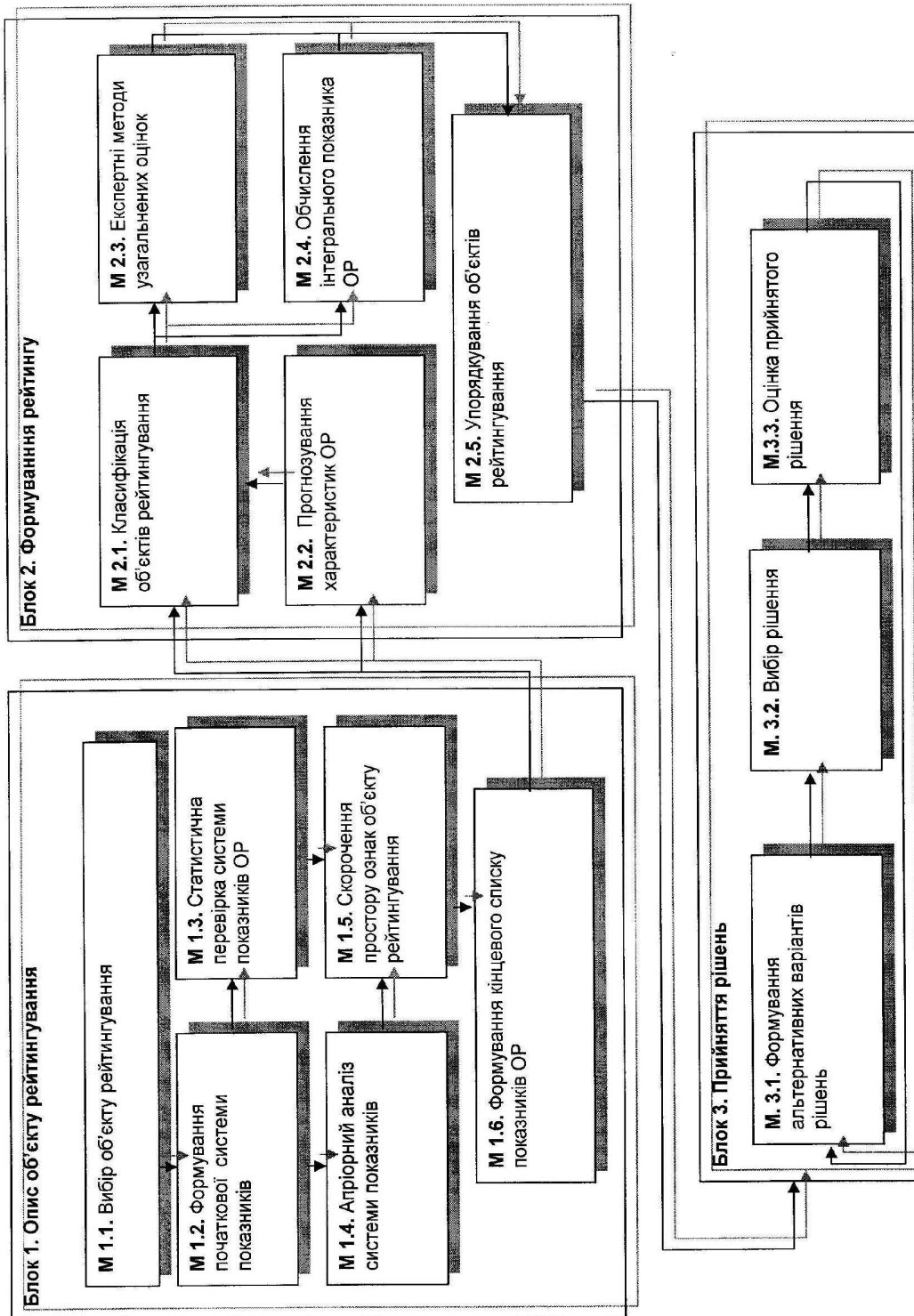

Рис. 1. Схема взаємозв'язку блоків механізму рейтингового управління регіональними економічними системами

Джерело: побудовано авторами

Другий блок - формування рейтингу, де для кожного модуля запропоновано комплекс моделей і алгоритмів реалізації. Отже, насамперед потрібно здійснити класифікацію об'єктів рейтингування за допомогою як монотетичного, так і політетичного підходів. В першому випадку при виконанні комбінаційного групування вся сукупність об'єктів рейтингування буде розбита на групи по одному показнику (ознаці), а потім усередині кожної групи будуть утворені підгрупи по іншому. Визначити приналежність кожного об'єкту до тієї або іншої групи можна внаслідок послідовного порівняння значень показників з межами виділених груп. Для другого підходу характерним є використання методів кластерного аналізу. Такий крок дозволяє класифікувати багатовимірні об'єкти, кожний з яких описується системою показників. На відміну від комбінаційних групувань, кластерний аналіз приводить до розбиття на групи з урахуванням всіх групуючих ознак одночасно.

Дослідження динаміки поведінки об'єктів рейтингування неможливе без прогнозування його стану. Початковою базою для прогнозування є динамічні ряди показників, що характеризують об'єкт рейтингування, а результати прогнозування використовуються для оцінки і аналізу, а також для формування комплексу застережливих заходів.

Експертні методи для отримання узагальнених оцінок засновані на комплексі логічних і математичних процедур, спрямованих на отримання від фахівців-експертів інформації, її аналізі й узагальненні. Для обробки експертних оцінок використовуються такі процедури, як метод парних порівнянь, метод безпосередньої оцінки, рангові коефіцієнти кореляції тощо.

Алгоритм отримання узагальнених оцінок включає: формування цілей і критеріїв експертизи; формування правил проведення опитування; формування груп експертів; вибір правил обробки експертних оцінок; обчислення узагальнених оцінок; визначення ступеня узгодженості думок експертів.

В модулі, де здійснюється розрахунок інтегрального показника (узагальненого критерію) об'єкту рейтингування можуть бути сформульовані у вигляді: суми абсолютних відхилень від ідеального стану для часткових критеріїв однієї розмірності; суми відносних відхилень для часткових критеріїв різної розмірності; найбільшого абсолютного відхилення від ідеального стану для часткових критеріїв однієї розмірності; найбільшого відносного відхилення від ідеального для часткових критеріїв різної розмірності.

Отримані значення інтегрального показника або узагальнених оцінок визначають рейтинг аналізованих об'єктів, що дозволяє здійснити їх впорядкування, а також діагностику стану об'єкта рейтингування, в процесі якої формуються варіанти рішень, направлені на усунення виявлених на основі рейтингу негативних тенденцій по різних аспектах функціонування економічної системи, здійснюється вибір рішень по цілеспрямованій зміні стану об'єкту рейтингування.

Отже, один з найважливіших є третій блок - ухвалення рішень по об'єкту рейтингування на основі реалізації раніше модулів попередніх блоків, адже від процесу ухвалення рішення в системі рейтингового управління залежить ефективність управління регіональними економічними системами.

Ухвалення рішень щодо об'єкту рейтингування складається з таких послідовних дій, формування альтернативних варіантів рішень, що в свою чергу допомагає обґрунтувати правильний вибір для їх реалізації за наявності альтернативних управлінських рішень, що побудовані на основі певних критеріїв, які встановлюються економічною системою залежно від видів управління та розв'язку функціональних задач.

Система рейтингового управління розглядається як комплексна управляюча система, яка забезпечує на основі рейтингів розробку взаємозв'язаних управлінських рішень, кожне з яких вносить свій внесок в загальну результативність регіональних економічних систем, тому вибір та прийняття рішень має найважливіше значення.

Оцінка прийнятого рішення потребує запровадження рейтингової системи оцінок прийняття рішень на основі принципів гнучкого управління, що забезпечує прийняття таких управлінських рішень, які підвищують ефективність функціонування регіонів в умовах трансформаційної економіки.

Функціонування регіональними економічними системами здійснюється під впливом великої кількості збурень середовища, що вимагає підвищення гнучкості системи управління, зокрема, системи рейтингового управління. Гнучка система рейтингового управління дозволяє ухвалювати ефективні рішення на основі рейтингових оцінок в умовах зміни внутрішніх і зовнішніх дій.

Висновки з проведеного дослідження. На основі проведеного дослідження сутнісних характеристик дефініцій «рейтинг» та «рейтингове управління» сформовано опис основних положень концепції рейтингового управління регіональними економічними системами, що забезпечують розробку взаємозв'язаних управлінських рішень в процесі аналізу об'єктів рейтингування. Встановлено, що складність аналізу полягає в тому, що для оцінки стану різних аспектів його діяльності використовується велика кількість взаємозв'язаних і, нерідко, різновекторних показників.

Визначено склад модулів механізму рейтингового управління, побудована схема їх взаємозв'язку і для кожного модуля запропонований комплекс моделей і алгоритмів їх реалізації на основі принципів гнучкого управління, що забезпечують розробку взаємозв'язаних управлінських рішень, які підвищують ефективність функціонування регіонів в умовах трансформаційної економіки.

Отже, реалізація модулів механізму рейтингового управління в регіональних економічних системах дозволяє підвищити ефективність прийняття рішень. Тому для формування ефективних стратегій розвитку, необхідне проведення рейтингової оцінки регіонів.

Література

1. Арсененко А.Ю. Формування механізму рейтингового управління інвестиційним кліматом України : автореф. дис. ... канд. ек. наук : спец. 08.00.03 – «Економіка та управління національним господарством» : / А.Ю. Арсененко; Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського. – Сімферополь, 2013. – 22 с.
2. Афанасенко М.В. Рейтингова оцінка діяльності банків та їх підрозділів : автореф. дис. ... канд. ек. наук : спец. 08.00.08 – «Гроші, фінанси і кредит» : / М.В. Афанасенко ; Харківський національний економічний університет. – Харків, 2012. – 23 с.
3. Богатов О.І. Моделювання рейтингового управління : автореф. дис. ... канд. ек. наук : спец. 08.03.02 – «Економіко-математичне моделювання» / О.І. Богатов ; Донецький державний університет. – Донецьк, 2000. – 25 с.
4. Грудзевич У.Я. Проблеми та перспективи діяльності рейтингових агентств щодо оцінки банків в Україні / У.Я. Грудзевич // Регіональна економіка. – 2006. – № 3. – С. 156-161.
5. Карминский А.М. Рейтинги в экономике: методология и практика: монография / Карминский А.М., Пересецкий А.А., Петров А.Е. ; под ред. А.М. Карминского. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 240 с.
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання" від 1 квітня 2004 р. № 208-р. [Електронний ресурс] Офіц. веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
7. Ларіна О.Г. Моделювання рейтингового управління економічними системами : автореф. дис. ... канд. ек. наук : спец. 08.00.02 – «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» : / О.Г. Ларіна ; ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». – Київ, 2013. – 22 с.
8. Логвиненко Ю.Л. Суть рейтингування підприємств та його значення в ринкових умовах / Ю.Л. Логвиненко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління. – 2009. – № 640. – С. 319–327.
9. Мосійчук Т. Рейтингування на ринках фінансових послуг: реалії та перспективи / Т. Мосійчук // Фінансовий ринок України. – 2006. – № 4 (30). – С. 20-21.
10. Організаційно-методичні підходи до запровадження в НБУ системи оцінки стійкості фінансової системи: інф.-анал. матер. / За ред. В.І. Міщенко, О.І. Кіреєва, М.М. Шаповалової. – К. : Центр наукових досліджень НБУ, 2005. – 97 с.
11. Урікова О.М. Рейтингова оцінка фінансового стану підприємства / О.М. Урікова // Перспективи та пріоритети розвитку економічного аналізу : тези доповідей і виступів III Всеукраїнської конф. студентів, аспірантів і молодих вчених. – Донецьк : Юго-Восток Лтд, 2006. – С. 293-294.
12. Щербак А.В. Перспективи використання рейтингових оцінок в інвестиційній діяльності підприємств / А.В. Щербак // Економіка та управління підприємствами. – 2008. – № 5(83). – С. 83-91.

References

1. Arsenenko, A.Yu. (2013), "The formation mechanism of rating management investment climate in Ukraine", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.03, Tavria National University of VI Vernadsky, Simferopol, Ukraine, 22 p.
2. Afanasenko, M.V. (2012), "The Rating estimation of banks and their divisions", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.08, Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine, 23 p.
3. Bohatov, A.I. (2000), "Modeling of rating management", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.03.02, Donetsk State University, Donetsk, Ukraine, 25 p.
4. Hrudzevych, U.Yu. (2006), "The problems and prospects of rating agencies to banks in Ukraine", *Regional Economics*, no. 3, pp. 156-161 .
5. Karmynskiy, A.M., Peresetskiy, A.A. and Petrov, A.E. (2005), *Reytingi v ekonomike: metodologiya i praktika* [The ratings in the economy : methodology and practice], monograph, Finance and Statistics, Moscow, Russia, 240 p.
6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2004), Approval of Concept of rating system of regions, sectors of national economy entities: available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
7. Larina, A.H. (2013), "The rating of economic systems management", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.02, Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine, 22 p.
8. Lohvynenko, Yu.L. (2009), "Essence of the rating business and its importance in market conditions", *Problems of Economics and Management*, no. 640, pp. 319-327.
9. Mosiychuk, T. (2006), "Reyting of financial services markets: Realities and Prospects", *The financial market of Ukraine*, no. 4(30), pp. 20-21.
10. Mishchenko, V.I., Kireyev, O.I. and Shapovalova, M.M. (2005), *Orhanizatsiino-metodychni pidkhody do zaprovadzhennia v NBU systemy otsinky stiiikosti finansovoi systemy: inf.-anal. mater.* [Organizational and methodological approaches to the introduction of the evaluation system stability of the financial system in NBY : informational and analytical materials], The tsentre of Research, Kyiv, Ukraine, 97 p.
11. Urikova, A.N. (2006), "Rating evaluation of the financial condition of the company", *Prospects and priorities of economic analysis, abstracts and presentations III All-Ukrainian conference. students and young scientists*, Donetsk, Ukraine, pp. 293-294.
12. Shcherbak, A.V. (2008), "Prospects for the use of ratings in the investment activity of the enterprises", *Economy and management of enterprises*, no. 5 (83), pp. 83-91.